

STANISŁAW PONIATOWSKI

FAKTY ETNOLOGICZNE I METODY ICH BADAŃ

W pozostałych maszynopismach względnie rękopisach śp. prof. St. Poniatowskiego znajdujemy kilka redakcji, ujmujących zagadnienie metodologii etnologicznej. Żadna jednak nie jest wykończona. Umieszczona w poprzednim numerze praca śp. Profesora miała stanowić część wstępną zakreślonego na dużą miarę dzieła etnologicznego o pochówkach, «Mahavrata».

Jednak Czcigodny Autor, jak widać z pozostawionego schematu innego dzieła, zamierzał wydać osobno metodologię etnologii, pod tytułem «Metody etnologii». Poniżej podajemy 1° ów szkic, i 2° pewne jego rozprawdzone rozdziały, które pozbieraliśmy w całość, względnie uzupełnili według notatek szkicowanych ołówkiem przez Autora. Nadaliśmy im tytuł według nagłówka jednej z redakcji maszynopisu, jako najbardziej odpowiadający treści poruszanych zagadnień.

(Edward Bulanda T. J.)

METODY ETNOLOGII

Wstęp

A. potrzeba, zadanie i podział etnologii:

1. potrzeba:

podobnie, jak wszystkie inne nauki i, szerzej biorąc, wszelka systematyczna praca, również i praca naukowa etnologa musi kierować się określonymi metodami, których

2. zadanie:

prowadzić badaczy do obiektywnego i w każdorazowym stanie nauki tylko jednoznacznego rozwiązywania zagadnień, dotyczących: krytyki materiałów, badania wytworów i badania ludów, stosownie do czego przyjmuję dla metod etnologii następujący

3. podział:

metody krytyki materiałów (inaczej krytyki źródeł),
 „ badania wytworów (inaczej metody etnologii ogólnej),
 „ badania ludów (inaczej metody etnografii);

B. rozwój metod etnologii:

1. Czynniki warunkujące ten rozwój:

- a) rozwój nauk filozoficznych, powodujący rozwój metod krytyki materiałów,
- b) rozwój samej etnologii i nauk z nią sąsiadujących, powodujący zmiany w poglądach na własności badanych przedmiotów, a więc w konsekwencji
 rozwój metod badania wytworów i
 „ „ „ ludów.

2. Dotychczasowe główne etapy tego rozwoju:

- a) psychologizm
 1. idealistyczny,
 2. materialistyczny (przyrodniczy),
 3. socjologiczny,
 4. freudyzm,
 5. funkcjonalizm;
- b) historyzm
 6. antropogeograficzny (początkowy),
 7. dyfuzjonizm angielski,
 9. historyzm kontynentalny;

- c) kierunki o charakterze mieszanym przyrodniczo-historecznym
 - 10. ologeniczny,
 - 11. statystyczny.

Wykład

I. Metody krytyki materiałów¹:

- A. Zbieranie materiałów w terenie:
 - kwifikacje zbieracza i jego środki pomocnicze (informatorzy).
- B. Wartość materiałów bezpośrednich:
 - 1. prawdziwość,
 - 2. lokalizacja etnograficzna,
 - 3. chronologizacja,
 - 4. dostateczność poznania.
- C. Udostępnienie materiałów zebranych:
 - 1. przechowywanie (muzealnictwo).
 - 2. publikowanie.
- D. Krytyka materiałów pośrednich (opisów):
 - 1. krytyka kwalifikacji autora i jego stosunku do terenu.
 - 2. krytyka tekstu.

¹ Ponieważ metody badań muszą przystosowywać się do własności badanych przedmiotów, więc w miarę coraz lepszego poznawania przedmiotów, muszą się doskonalić metody ich badania, a stąd wynika konieczność rozwoju metod etnologii wraz z rozwojem samej etnologii. A więc podstawowa zasada metodologiczna brzmi: znając przedmioty I. A. B. C. i zachodzące z nimi zjawiska, możemy skonstruować kryteria, które pozwalają wyjaśnić luki w naszej znajomości przedmiotu N., o ile założymy, że należy on do tej samej grupy przedmiotów, co I. A. B. C.

II. Metody badania wytworów:

A. Charakterystyka wytworu drogą analizy:

1. własności i odmian

strukturalnych, funkcjonalnych, ideologicznych	}	ustalenie składników i stopnia złożoności wytworu;
--	---	--
2. występowanie odmian

w przestrzeni i w czasie	}	ustalenie powiązań pomiędzy składnikami;
-----------------------------	---	--
3. stosunku (zależności i roli) do środowiska

kulturowego, językowego, rasowego, geograficznego	}	ustalenie powiązań pomiędzy składnikami i odmianami a środowiskami.
--	---	---

B. Wyjaśnienie drogą syntezy danych, otrzymanych drogą powyższej analizy:

1. rozwoju wytworu przez

takie powiązanie chronologicznych i geograficznych odmian wytworu, jakie najbardziej odpowiada stosunkowi tych odmian do środowiska i zmianom samego środowiska	}	kształtowanie się odmian pod wpływem zmian w środowiskach;
---	---	--
2. genezy wytworu przez wykazanie, jakie składniki, w jakich warunkach środowiskowych, pod wpływem jakich potrzeb, przy jakich ideologiach, uległy połączeniu, dając genezę badanemu wytworowi, i potwierdzenie tego wykazaniem roli, jaką wytwór odegrał w swym wyjściowym środowisku, a której to roli nie spotykamy w innych współczesnych środowiskach.

III. Metody badania ludów:

A. Charakterystyka ludu drogą analizy:

1. składu jego kultury

materialnej, duchowej i społecznej	}	ustalenie składników i stopnia złożoności kultury;
--	---	--

2. odmian jego kultury

współwystępujących w przestrzeni i w czasie (zróżnicowań wewnętrznych), sąsiadujących ze sobą w przestrzeni (zróżnicowań regionalnych), następujących po sobie w czasie (zróżnicowań rozwojowych)	}	ustalenie powiązań pomiędzy składnikami:
--	---	--

3. stosunku jego kultury do środowiska

kulturowego, językowego, rasowego, geograficznego	}	własnego ² i obcego	}	ustalenie powiązań pomiędzy składnikami i odmianami a środowiskami;
--	---	-----------------------------------	---	--

B. Wyjaśnienie drogą syntezy:

1. rozwoju ludu przez takie powiązanie jego odmian w czasie i w przestrzeni, jakie najlepiej odpowiada stosunkowi tych odmian do środowiska oraz wzajemnym na siebie oddziaływaniami poszczególnych działów kultury badanego ludu

kształtowanie się odmian pod wpływem zmian w środowiskach:

² Chodzi tu o zależności pomiędzy różnymi składnikami wewnątrz własnej kultury.

2. genezy ludu przez wykazanie, jakie składniki kulturowe i w jakim środowisku (kulturowym, językowym, rasowym i geograficznym) i w jakim czasie uległy połączeniu, dając genezę badanego ludu i potwierdzenie tego wykazaniem roli, jaką dany lud odegrał w swych wyjściowych środowiskach.

Z a m k n i ę c i e

- A. Teoria a praktyka metodologiczna:
uproszczenia dopuszczalne,
niedociągnięcia nieuniknione.
- B. Ocena wyników badań oparta na znajomości:
stosunku badacza do badanych przedmiotów czyli
przygotowania naukowego i
znajomości badanych przedmiotów,
poprawności stosowanych metod.
- C. Najważniejsze braki metodologii etnologicznej i perspektywy
dalszego jej rozwoju.

II. FAKTY ETNOLOGICZNE I METODY ICH BADAŃ

W s t ę p

Fakty a metody ich badań

1. Z ogólnego przebiegu rozwoju nauk realnych wynika, że po okresie niemethodycznego gromadzenia i wyjaśniania faktów nastąpił okres methodycznej pracy naukowej, przy czym metody ustalania faktów, tj. ich gromadzenia i krytyki, wcześniej się rozwinęły i szybciej się ujednolityły, niż metody wyjaśniania faktów. Na wyjaśnianie faktów silniej bowiem oddziaływa strona subiektywna badaczy niż na gromadzenie i krytykę. Tak było i w rozwoju etnologii. Aż do początków bieżącego stulecia trwał okres początkowo zgoła niemethodycznej pracy naukowej, a potem wyjaśniania faktów etnologicznych metodami innych nauk, przy czym pod koniec tego okresu zabrano się do opracowania własnych

metod ustalania faktów etnologicznych. Dopiero od wystąpienia na szerszą widownię na początku bieżącego stulecia, kierunku historycznego datuje się drugi okres rozwoju etnologii, w którym zabrano się do systematycznego opracowania odrębnych własnych metod, potrzebnych do wyjaśniania faktów badanych przez tę naukę. Były wprawdzie i poprzednio na swój czas cenne przyczynki metodologiczne, dotyczące wyjaśniania faktów, jak np. praca Tyllora o metodzie badań rozwoju instytucji (1), ale dopiero Graebnera *«Methode der Ethnologie»*, 1911 (2) była pierwszym systematycznym opracowaniem metod etnologii. Poszły za nią później również szeroko zakreślone prace van Buleka, 1931 (3), W. Schmidta, 1937 (4), Mühlmanna, 1938 (5), oraz szereg prac metodologicznych o węższym zakresie. Wielkie ożywienie na polu metodologii etnologicznej wyraża się też w ustawicznie rosnącej od czasu ubiegłej wojny polemice pomiędzy przedstawicielami zwalczających się kierunków metodologicznych, z której wylaniają się prace większe o historycznym ujęciu dotychczasowych metod etnologii. Do takich należą np. prace: Pinard de la Boullaye T. J., 1924 (6), Radina 1933 (7), Lowie'a 1937 (8) oraz cenny przyczynek Bornemanna SVD 1938 (9).

2. Jak wykazuje Bornemann, znaczne różnice metodologiczne pomiędzy przedstawicielami tego samego kierunku historycznego wynikają nie tylko z niejednakowego ustosunkowania się badaczy do faktów, ale wprost z nadawania różnych znaczeń tym samym terminom. To samo zachodzi naturalnie w jeszcze silniejszym stopniu pomiędzy przedstawicielami różnych kierunków metodologicznych. Przyczyną tych różnic jest to, że metody badań muszą ściśle odpowiadać faktom, a więc w miarę coraz innego ujmowania faktów czy też coraz ich pełniejszego poznawania muszą się zmieniać i odnośnie metody badań. Stąd wynika, że wyczerpujący system metod etnologicznych należy oprzeć na wyczerpującym usystematyzowaniu faktów etnologicznych. Widać to już poniekąd u van Buleka i Mühlmanna, którzy rozważania metodologiczne poprzedzili obszerniejszymi wywodami, dotyczącymi faktów etnologicznych. Zarówno jednak u tych dwu autorów, jak u W. Schmidta (1937) i u Graebnera (1911) próżno byśmy szukali

metod potrzebnych do wyjaśniania wielu faktów etnologicznych, a to dlatego, że na fakty te nie zwracali oni większej uwagi. Należy do nich choćby tak podstawowy fakt, jak geneza wytworu kulturowego, która w dotychczasowych pracach metodologicznych albo jest pomijana, albo krótko i niezadawalająco zbywana, jak gdyby nie można jej wyjaśniać, nie wychodząc poza hipotezy. Ta i inne luki dotychczasowej metodologii etnologicznej jasno się uwydatniają, a dzięki temu może szybciej stanąć się przedmiotem zainteresowań metodologicznych, jeżeli dotychczasowe metody etnologiczne rozpatrzymy na tle systemu, wyczerpującego wszystkie zagadnienia etnologiczne, opartego na uprzednim usystematyzowaniu wszystkich faktów etnologicznych. Dać zarysy systemu faktów i systemu metod etnologicznych jest właśnie zadaniem niniejszej pracy.

Uwaga wydawcy. Zarysy faktów, omówione przez Autora szczegółowo, podaliśmy w poprzednim numerze «Ludu». Podzielił on je na cztery kategorie: obiekty, stosunki obiektów do ich otoczenia (środowisk), zmiany stosunków obiektów do ich środowisk, i wreszcie zmiany w samych obiektach. Tu warto dodać jeszcze objaśnienie Autora co do roli i funkcji. «Kryterium odróżniającym rolę od funkcji jest celowość: funkcja jest przewidziana i celowa, rola jest nieprzewidziana i pozacelowa».

Do tego podziału faktów odnoszą się następujące uwagi Autora.

I. Zarys systemu faktów etnologicznych (patrz poprzedni numer «Ludu»)

1. Uwagi do podziału faktów

Wydzielone przez socjologów kategorie faktów w następujący sposób odpowiadają wyżej wydzielonym 4 kategoriom głównym i ich podziałom.

Podział na statykę i dynamikę społeczną:

statyka pokrywa się z kategoriami:

 obiekty i stosunki obiektów do otoczenia;

dynamika pokrywa się z kategoriami:

 zmiany stosunków do środowisk i zmiany w samych obiektach.

Dynamika społeczna nazywana jest przez wielu procesami społecznymi, przy czym niektórzy autorzy niewłaściwie rozszerzają termin procesy i na stosunki, na skutek nie oddzielania dwóch zasadniczo odmiennych kategorii: stosunki jako takie i zmiany stosunków.

Procesy społeczne odróżniane są niekiedy od procesów kulturowych. Jest to słuszne, bo opiera się na zasadniczym oddzieleniu obiektów kulturowych od obiektów społecznych. O potrzebie tego odróżniania mówi Stern B. J. «Concerning the distinction between the social and the cultural» (*Social Forces*, 1929, 264—271).

Znanickiego podział faktów socjologicznych na czyny społeczne, stosunki społeczne, osobniki społeczne i grupy społeczne pokrywa się całkowicie z moim podziałem, po odrzuceniu z niego obiektów kulturowych oraz włączeniu ludów do grup społecznych.

Wiesego system socjologiczny posiada natomiast węższy zakres, bo jako «*Beziehungslehre*» obejmuje stosunki obiektów społecznych do ich społecznego środowiska.

Czyny społeczne wysuwane przez Znanickiego (*Social Actions*, 1936), jako podstawowa kategoria faktów społecznych, są to w moim ujęciu po prostu funkcje osobników i grup społecznych. Jedynie na skutek bardzo pospolitego u socjologów i etnologów zaliczania do funkcji także i ról, powstaje mniemanie, że funkcje osobników i grup społecznych nie są równoważone z ich czynami. Naturalnie osobniki popołniają też najrozmaitsze czyny, które, choć warunkowane przez ich środowiska społeczne i kulturowe, nie są jednak czynami społecznymi, lecz po prostu czynami organizmów biologicznych, ale takie czyny stanowią przedmiot zainteresowań biologicznych i psychologicznych, a nie socjologów i humanistów. Tych ostatnich interesują tylko skutki społeczne takich pozaspołecznych czynów.

2. Wydzielenie faktów etnologicznych

Wiąże się ono z ograniczeniem zakresu etnologii, które faktycznie zjawilo się przez rozebranie wielu obiektów kulturowych

i społecznych przez nauki humanistyczne i społeczne, jakie wcześniej zaczęły się rozwijać, niż etnologia. Teoretycznie zaś wiąże się to ograniczenie ze sposobem przekazywania obiektów kulturowych z pokolenia na pokolenie, od czego w silnym stopniu zależy charakter obiektów społecznych.

Dwa są podstawowe sposoby przekazywania kultury: starszy, oparty wyłącznie na nauczaniu ustnym, a więc na tradycji, i młodszy, oparty na wyższym piśmie, w ścisły sposób przekazującym wszelkie wiadomości w najdalsze pokolenia. Stąd podział kultur i ludów na niecywilizowane (bez pisma) i cywilizowane (z pismem wyższym).

Ponieważ przekazywanie kultury przy pomocy pisma pozwala na historyczne badanie zarówno jej wytworów, jak i ludu, który je posiada, więc też wszystkie obiekty kulturowe i społeczne, dla których są dokumenty pisane, muszą być inaczej badane niż te, dla których takich dokumentów nie ma. Właśnie te drugie obiekty są przedmiotem badań etnologicznych, podczas gdy pierwszymi zajęły się starsze od etnologii nauki humanistyczne i społeczne.

A więc: wyłączając fakty historyczne, odnoszące się do ludów cywilizowanych i ich kultur, etnologia bada wszystkie inne fakty, dotyczące ludów i kultur całego świata. Fakty te nazywam etnologicznymi. Obejmują one nie tylko wszystko, co się wiąże z ludami i kulturami niecywilizowanymi, ale również przedcywilizacyjne stadia rozwojowe ludów cywilizowanych oraz tradycyjnie wśród tych ludów cywilizowanych przekazywane wytwory kulturowe i zespoły kulturowe wraz z grupami społecznymi, będącymi ich nosicielami. — Obszerniej o przedmiocie etnologii: Poniatowski, 1922 (10).

3. *Fakty socjologiczne i zakres socjologii*

Ponieważ wszystkie obiekty kulturowe i wszystkie obiekty społeczne stanowią przedmioty badań bądź etnologii, bądź innych nauk humanistycznych i społecznych, więc jako dziedzina badań socjologii pozostają: cechy ogólne wspólne dla wszystkich obiek-

tów kulturowych (teoria kultury s. s.), cechy ogólne wspólne dla wszystkich obiektów społecznych (teoria grup społecznych s. s.), a dalej tzw. procesy społeczne, do których rozmaici autorzy zaliczają zarówno zależności obiektów od środowisk, jak również role tych obiektów dla środowisk, a dalej zmiany w stosunkach obiektów do środowisk i wreszcie zmiany w samych stosunkach. Powtarzalność cech wspólnych obiektów kulturowych i społecznych oraz powtarzalność procesów z nimi związanych umożliwia socjologii poszukiwanie praw ogólnych czyli daje jej charakter nomologiczny w przeciwstawieniu do czysto idiograficznego charakteru etnologii oraz innych nauk humanistycznych i społecznych. Obszerniej o przedmiocie i zadaniach socjologii: Poniatowski.

W przeciwstawieniu do faktów etnologicznych i faktów historycznych, dotyczących konkretnych obiektów kulturowych i społecznych, nazywam faktami socjologicznymi w ścisłym znaczeniu powtarzalne wspólności pomiędzy cechami tych obiektów oraz procesami ich dotyczącymi. Do ustalania faktów socjologicznych potrzebna jest znajomość zarówno faktów etnologicznych jak i historycznych; wszelkie zaś jednostronne opieranie się socjologii czy to na samej etnologii czy, jak u niektórych starszych autorów, na samej historii, prowadzi do wysoce szkodliwego zacieraania granic pomiędzy tymi naukami. Przykładem z jednej strony mogą być rozmaici historykologowie, będący w gruncie rzeczy socjologizującymi historykami czy pseudohistorykami, a z drugiej strony ci — nieraz nawet wartościowi etnologowie — którzy pewne działy etnologii uważają za socjologię czy część socjologii. Z nowszych etnologów przykłady wybitnego nierozumienia różnic pomiędzy etnologią a socjologią daje wielokrotnie w swych pracach B. Malinowski.

II. Metody ogólne ustalania faktów etnologicznych

Wydzielone powyżej cztery kategorie faktów etnologicznych bardzo niejednakowo są dostępne dla etnologa. Najłatwiej dostępne są obiekty etnologiczne, zwłaszcza ich struktura. Trudniej

bywa ustalić funkcje obiektów, a jeszcze trudniej wnikać w ich ideologic, bo są one nieraz zrozumiałe dopiero na tle dobrej znajomości całej kultury i całego odnośnego ludu. Jeszcze trudniejsze bywa badanie zależności obiektów od środowisk i roli obiektów dla środowisk. I tu bowiem potrzebna jest szeroka perspektywa na cały lud i całą jego kulturę. Rzecz prosta, że jeden choćby i najlepszy badacz nie jest w stanie wyczerpująco poznać na miejscu współczesną mu kulturę jakiegoś ludu i wszystkie w niej zachodzące procesy. Toteż osiągnięta na miejscu znajomość obiektów i ich stosunków do otoczenia musi być następnie uzupełniania przy wyjaśnianiu faktów. Również dopiero przy wyjaśnianiu faktów dochodzi etnolog do poznania zmian stosunków obiektów do środowisk oraz zmian w samych obiektach, gdy tymczasem historyk widzi te zmiany na podstawie dokumentów historycznych. Wobec ułomności materiałów, dotyczących faktów etnologicznych, oraz trudności rozumienia, tym większą uwagę zwracać należy na możliwie pełne i ściśle gromadzenie oraz krytyczne roztrzaskanie odnośnych materiałów etnologicznych, zanim posłużą one za podstawę do wyjaśniania faktów etnologicznych. Zależnie od tego, czy materiały te brane są wprost z terenu czy też z opisów, otrzymujemy następujący podział: — Opierając się na przejrzystym potraktowaniu metod ustalania faktów przez Graebnera (2), za którym poszedł W. Schmidt (1), rozszerzam i zmieniam ten układ w następujący sposób:

Podział metod ustalania faktów etnologicznych:

I. Krytyka materiałów bezpośrednich:

A. gromadzenie w terenie:

1. kwalifikacje badacza-terenowca:

a) cechy potrzebne do pracy w terenie	$\left\{ \begin{array}{l} \text{fizyczne i} \\ \text{psychiczne,} \end{array} \right.$
b) przygotowanie naukowe	
	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ogólne i} \\ \text{specjalne do danego terenu,} \end{array} \right.$
c) krytycyzm;	

2. technika pracy terenowej:

- a) poznawanie terenu,
- b) teoretyczne opracowywanie wyników poznania i kontrolowanie wniosków nowymi badaniami terenowymi;

B. udostępnienie materiałów zebranych:

1. przechowywanie:

- a) archiwistyka,
- b) muzealnictwo;

2. publikowanie:

C. wartość materiałów zebranych:

- 1. prawdziwość,
- 2. lokalizacja etnogeograficzna,
- 3. lokalizacja chronologiczna,
- 4. stopień indywidualności,
- 5. dostateczność poznania:
 - a) struktury,
 - b) funkcji,
 - c) ideologii,
 - d) zależności od środowisk,
 - e) roli dla środowisk.

II. Krytyka materiałów pośrednich (opisów):

1. krytyka autora:

- a) jego kwalifikacje: cechy osobiste, przygotowanie naukowe,
- b) jego stosunek do terenu: intensywność badań i rozległość badań;

2. krytyka tekstu:

- a) prawdziwość i niezależność od obcych wpływów,
- b) poprawność opisu (niezależność od interpretacji).

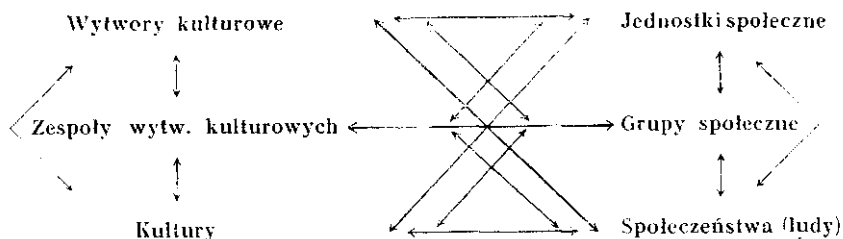
Dodawanie do metod ustalania faktów osobnego działu, zajmującego się metodami interpretacji faktów, jak to czyni W. Schmidt (1937) za przykładem Graebnera, uważam za nie-

wskazane, ponieważ taka interpretacja wynika z wyjaśniania faktów, a więc winna być uwzględniana w metodach szczegółowych, zajmujących się poszczególnymi kategoriami faktów etnologicznych.

III. Poszczególne kategorie faktów i metody ich badania

Różne kategorie faktów etnologicznych wzbudzały bardzo niejednakowe zainteresowanie w dotychczasowych badaniach etnologicznych, co odbijało się naturalnie i na rozwoju metod, służących do wyjaśniania faktów. Tak np. zwolennicy psychologizmu idealistycznego spekulowali na temat rozwoju ludów; zwolennicy kierunku psychologiczno-ewolucjonistycznego interesowali się głównie poszczególnymi wytworami kulturowymi; kierunek historyczny skierował swe zainteresowania na całe kultury; zaś funkcyjoniści, idąc za poprzedzającym ich socjologizmem, interesują się głównie grupami społecznymi. Nic więc dziwnego, że kierunek historyczny interesował się przede wszystkim metodami analizy kultur, a kierunek funkcyjny metodami analizy instytucyj, na których opierają się grupy społeczne. Przecenianie faktów przez siebie badanych i niedocenywanie innych faktów etnologicznych — oto główne źródło sporów i nieporozumień pomiędzy rywalizującymi ze sobą kierunkami metodologicznymi.

Przecenianie jednych a niedocenywanie innych faktów upadnie, jeżeli wziąć pod uwagę, że wszystkie kategorie faktów etnologicznych pozostają między sobą w najściślejszym związku i nie można gruntownie poznać jednej kategorii, nie znając innych. Graficznie:

Z powyższego wynika, że pełna metodologia etnologiczna musi obejmować metody badania i wyjaśniania wszystkich 6 kategorii obiektów etnologicznych. A ponieważ wyjaśniać jakiś fakt etnologiczny można tylko na podstawie dokładnej znajomości faktów tego samego rodzaju, więc metody wyjaśniania powyższych 6 kategorii obiektów należy poprzedzić ogólnymi wiadomościami czyli teorią każdej z tych 6 kategorii faktów.

Każda z powyższych 6 kategorii faktów może być klasyfikowana w najrozmaitszy sposób, tak np. wytwory można klasyfikować:

- 1) na podstawie ich własności,
- 2) ze względu na udział ich w różnych typach zespołów,
- 3) ze względu na należenie ich do różnych typów kultur,
- 4) ze względu na rozmaity stosunek do nich różnych typów jednostek,
- 5) ze względu na stosunek do nich różnych grup społecznych,
- 6) ze względu na stosunek do nich różnych społeczeństw.

Trzeba przestać na klasyfikacjach na dziś najważniejszych, pozostawiając wszelkie inne trosze przyszłym badaczom.

1. Wytwory kulturowe i metody ich badania.

I. A. Wytwory kulturowe

1. **Definicja wytworu:** obiekt społecznego pochodzenia tj. zawdzięczający swe pochodzenie jednostce, grupie lub całej społeczności (ludowi) i społecznie oddziaływający tj. oddziałujący na jednostkę, grupę lub całe społeczeństwo (lud).

Jest to możliwie najszersza definicja, bo obejmuje ona nawet jednorazowe wytwory jednostki, jej tylko służące np. przez siebie samego i tylko dla swojej przyjemności skomponowana i tylko raz jeden zaśpiewana piosenka, nikomu z otoczenia nieznana.

2. Podział wytworów:

można je rozmaicie dzielić, zależnie od stanowiska. Jednym z ważniejszych i szeroko stosowanych podziałów opiera się na głównych grupach potrzeb ludzkich, do zaspakajania których służą wytwory, a mianowicie podział na wytwory:

- materialne, zaspakajające potrzeby fizyczne,
- duchowe, zaspakajające potrzeby duchowe,
- ustrojowe, zaspakajające potrzeby współżycia z innymi ludźmi,
- językowe, zaspakajające potrzeby porozumienia się z innymi.

Podział powyższy jest szczególnie przydatny dla celów metodologicznych, ponieważ wytwory każdej z powyższych czterech kategorii inaczej się ustosunkowują do otoczenia np. w rozmaity sposób mogą się rozchodzić, a przede wszystkim istnieją bliższe wspólności cech pomiędzy wytworami, należącymi do tej samej kategorii.

3. Cechy wytworów:

a) S t r u k t u r a:

ogólnie biorąc wyróżniać w niej należy:

składniki (elementy) i ich układ,

modyfikacje strukturalne, przy czym w celu ustalenia terminologii przyjmując:

odmiany, różniące się składnikami przy jednakowym układzie,

typy, różniące się przede wszystkim układem, ale mogące się ponadto różnić i składnikami.

Ze względów metodologicznych jest konieczne zarzucić dotychczasowe chaotyczne stosowanie terminów: modyfikacja, odmiana, typ i używać ich stale tylko jednoznacznie.

szczególno traktując:

1. materialne wytwory:

elementy ich mają materiał, pochodzący ze środowiska geograficznego, przy czym

układ polega na powiązaniu tych elementów przez obróbkę techniczną, rezultatem której jest forma wytworu materialnego, a więc

modyfikacje zawdzięczają swe pochodzenie:

ilości elementów,
materiałowi elementów,
obróbce technicznej,
powiązaniu elementów (forma);

2. duchowe wytwory:

elementy ich mają za swój materiał przeżycie duchowe, a więc opierają się na podłożu biologicznym (rasowym) środowiska społecznego,

układ polega na uszeregowaniu tych przeżyć w czasie lub w przestrzeni, które jest stylem wytworu duchowego,

modyfikacje zawdzięczają swe pochodzenie:

ilości elementów (przeżyć),
jakości przeżyć,
stylowi.

U w a g a. W stylu łączy się wykonanie z samym wytworem, podczas gdy forma wytworu materialnego jest wynikiem obróbki technicznej, ale nie jest z nią tak ściśle związana.

3. społeczne wytwory:

elementy ich mają jako swój materiał stosunki pomiędzy jednostkami lub grupami społecznymi, a więc opierają się na środowisku społecznym,

układ polega na stałym lub czasowym ustosunkowaniu do siebie tych elementów, ustosunkowanie to jest normą społeczną,

modyfikacje zawdzięczają swe pochodzenie:
ilości elementów,
ich ustosunkowaniu czyli normie wytworu.

Z powyższego widać, że wytwory społeczne słabiej ulegają modyfikacjom niż wytwory duchowe, a te znów słabiej niż wytwory materialne.

b) F u n k c j a:

ogólnie biorąc, wyróżniać w niej należy:
wydajność i celowość,

modyfikacje funkcjonalne:

odmiany, różniące się wydajnością swych funkcyj,
typy, różniące się celowością swych funkcyj (to
znaczy: funkcje ich służą różnym potrzebom);

szczegółowo traktując:

wytwory materialne:

wydajność (sprawność): jeden z elementów względnie tylko pewna część każdego wytworu materialnego pracuje czyli spełnia funkcję, podczas gdy inne elementy względnie części odgrywają rolę pomocniczą.

Np. w nożu: ostrze pracuje, trzonek jest częścią pomocniczą. Powiązanie części pomocniczych z częścią pracującą może być bardzo rozmaite, a funkcja wytworu ta sama. Np. dwa domy mogą mieć rozkład wewnętrzny, będący jeden lustrzanym odbiciem drugiego i oba jednakowo dobrze mogą spełniać swą funkcję. Krótko mówiąc wydajność funkcji wytworu materialnego nie zależy od jego formy.

celowość (zakres, szerokość): zależy od ilości elementów pracujących, bo tym większa, im więcej elementów wzgl. części wytworu będą użyte jako części pracujące. Przykładem służyć może

zużytkowanie dachu omnibusu do przewozu na nim bagażu;

modyfikacje: i co do wydajności i co do celowości.

Wytwory duchowe:

wydajność: zależy od intensywności wywoływanych przez nie przeżyć duchowych, która zależy nie tylko od składników wytworu, ale i od jego stylu,

celowość: tym większa im różnorodniejsze przeżycie może wywoływać,

modyfikacje: wydajnościowe i celowościowe pokrywają się ze sobą. Każda wydajnościowa jest zarazem celowościową i odwrotnie.

Wytwory społeczne:

wydajność i celowość pokrywają się w nich ze sobą;

modyfikacje: norma społeczna ich nie zna. Są uchybienia od normy, ale to nie są jej modyfikacje. Kiedy zaś uchybienia te zaczynają być tolerowane obok normy jako dopuszczalne, wówczas właściwie stają się same normami i mamy do czynienia już nie z modyfikacjami jednej normy, ale z kilku normami współwystępującymi obok siebie.

c) Ideologia:

ogólnie biorąc wyróżniać w niej należy:

uzasadnienie wytworu tj. rozumienie jego budowy i funkcji,

wartościowanie wytworu tj. ocena jego funkcji (jej wydajności i celowości),

modyfikacje ideologii:

odmiany, różnią się uzasadnieniem wytworu, typy, różnią się wartościowaniem wytworu:

szczegółowo traktując:

wytwory materialne:

uzasadnienie polega na znajomości ich struktury i funkcji i możliwości jej realizowania,

wartościowanie polega na ocenie wydajności i celowości funkcji;

modyfikacje ideologiczne:

odmian różnych, zależnie od różnicy uzasadnienia struktury i funkcji,

typów różnych, zależnie od różnicy oceny funkcji;

wytwory duchowe:

uzasadnienie polega na znajomości psychologii danego środowiska, z którego pochodzi dane przeżycie duchowe,

wartościowanie polega na ocenie stopnia intensywności i różnorodności przeżyć wywoływanych przez dany wytwór duchowy,

modyfikacje ideologiczne:

odmian różnych zależnie od różnicy, uzasadniającej jakieś przeżycie duchowe,

typów różnych, zależnie od różnicy oceny czyli wartościowania przeżycia duchowego;

wytwory ustrojowe:

uzasadnienie polega na znajomości układu stosunków pomiędzy jednostkami lub grupami społecznymi,

wartościowanie polega na wydajności i celowości danego układu stosunków, czyli normy społecznej,

modyfikacje ideologiczne nie mają miejsca w normach społecznych.

4. Zależność wytworów i ich modyfikacyj od środowiska.

A. Od środowiska kulturowego:

1. od innych wytworów kulturowych:

które są potrzebne dla niego:

stanowią jego składniki strukturalne, funkcjonalne, ideologiczne (wytwory składowe),

służą do jego podtrzymania strukturalnego, funkcjonalnego, ideologicznego (wytwory podtrzymujące),

którym on jest potrzebny:

stanowiąc ich składnik strukturalny, funkcjonalny lub ideologiczny (wytwory składane),

służąc do ich utrzymania strukturalnego, funkcjonalnego lub ideologicznego (wytwory podtrzymane);

2. od zespołów kulturowych:

które go umożliwiają strukturalnie, funkcjonalnie, ideologicznie (zespoły umożliwiające),

które go potrzebują strukturalnie, funkcjonalnie, ideologicznie (zespoły potrzebujące);

3. od kultury:

jako ogół oddziaływujących na siebie wzgl. zależących od siebie zespołów kulturowych,

kultury uzależniają od siebie wytwory, które wewnątrz nich powstają (kultury wytwarzające),

oraz te wytwory, które przyswajają sobie do użytku od innych kultur (kultury przyswajające).

U w a g a. Zmiany we wszystkich wyżej wymienianych kategoriach: wytwory, zespoły i kultury — przez zachodzące w nich zmiany powodują powstawanie zmian (modyfikacyj) w poszczególnych wytworach kulturowych z nimi związanych.

B. Od środowiska społecznego:

1. od jednostek społecznych, mających do czynienia z wytworami: składowymi, podtrzymującymi, składanymi i podtrzymywanymi (jednostki zainteresowane wytworem),

aktywnych w stosunku do wytworu:

twórców,
przetwórców } (które wytworowi potrzebne)

pasywnych w stosunku do wytworu:

nosicieli,
użytkowników, } (którym wytwór potrzebny)

2. od grup społecznych, mających do czynienia z zespołami umożliwiającymi i potrzebującymi (grupy zainteresowane wytworem),

od grup aktywnych w stosunku do zespołów umożliwiających i potrzebujących,

od grup pasywnych w stosunku do zespołów powyższych;

3. ludów nosicieli kultur wytwarzających i przyswajających dany wytwór (ludy zainteresowane wytworem).

U w a g a. Zmiany zainteresowań wytworem ze strony jednostek, grup i ludów powodują zmiany (modyfikacje) w odnośnych wytworach kulturowych.

C. Od środowiska rasowego, stanowiącego podłoże środowiska społecznego, a więc oddziałującego przez jednostki społeczne:

struktury wytworów uwarunkowane są przeważnie przez cechy morfologiczne i słabiej już przez cechy fizjologiczne i psychiczne podłoża rasowego,

funkcje wytworów zaspakają potrzeby fizjologiczne i psychiczne rasowe, a więc od nich są głównie zależne,

ideologie wytworów uwarunkowane są przez stronę psychiczną podłoża rasowego.

Wytwory materialne:

uwarunkowane są głównie przez stronę fizyczną podłoża rasowego;

Wytwory duchowe:

uwarunkowane są zarówno przez stronę fizyczną jak i psychiczną podłoża.

Wytwory ustrojowe:

uwarunkowane są głównie przez stronę duchową podłoża rasowego.

U w a g a. Cechy rasowe, warunkujące jakiś wytwór kulturowy, odróżniać trzeba od cech rasowych obojętnych dla wytworu. Tak np. wysokość ciała warunkuje wysokość mieszkania, ale ta ostatnia nie zależy od barwy skóry.

Modyfikacje cech rasowych warunkujących u jednostek, aktywnie, czy pasywnie zainteresowanych wytworem, muszą powodować powstawanie modyfikacyj w samym wytworze.

D. Od środowiska geograficznego, które oddziaływa na jedne wytwory bezpośrednio przez materiały, jakich dostarcza, jak również poprzez inne wytwory, które są składowymi, podtrzymującymi, składanymi lub podtrzymywanymi dla danych wytworów (zależność pośrednia).

Wytwory materialne zależą bezpośrednio i pośrednio od środowiska geograficznego.

Wytwory duchowe zależą bądź bezpośrednio bądź pośrednio.

Wytwory ustrojowe zależą głównie pośrednio.

Modyfikacje środowiska, a właściwie jego momentów pośrednio lub bezpośrednio warunkujących, muszą powodować powstawanie modyfikacyj w wytworach.

5. Rola wytworów dla środowiska (potrzeba terminów: Obiekty «rolujące» i «rolowane», zakres «rolowania»):

A. dla środowiska kulturowego:

1. innych wytworów kulturowych:

rola pozytywna: jeden wytwór pociąga za sobą potrzebę lub możliwość posiadania innego wytworu np. stały dom

w osiadłym trybie życia umożliwia i pociąga za sobą umebłowanie.

Zdaje się jednak, że rola pozytywna zachodzi wówczas, jeżeli wytwór pozytywnie skorelowany jest składanym lub podtrzymywanym przez oddziaływający nań drugi lub gdy oba pozytywnie skorelowane są podtrzymywane przez jeden i ten sam trzeci wytwór.

rola negatywna: jeden wytwór wypiera drugi lub go zastępuje.

Np. żyletka wypiera brzytwę. Zachodzi tu lepsze spełnianie funkcji przez nowy wytwór lub wygodniejszy (tańszy itp.) a raczej w tym wypadku nowy jest tylko pozornie nowy, a w gruncie rzeczy udoskonalonym starym (nóż do golenia inaczej opracowany itd.).

2. dla zespołów kulturowych:

rola pozytywna: gdy wytwór podtrzymuje zespół jako składnik jego,

rola negatywna: gdy wytwór podrywa któryś ze składników zespołu;

3. dla kultury:

rola pozytywna: gdy wzmacnia związki pomiędzy jej składowymi wytworami i zespołami,

rola negatywna: gdy osłabia lub niszczy związki pomiędzy składowymi wytworami i zespołami;

B. dla środowiska społecznego:

1. dla osobników społecznych:

rola pozytywna: gdy zwiększa jego możliwości życiowe,

rola negatywna: gdy je obniża;

2. dla grup społecznych:

rola pozytywna: gdy zwiększa spójność wewnętrzną grupy i jej funkcje,

rola negatywna: w przeciwnym razie;

3. dla społeczeństwa:

rola pozytywna: gdy wzmacnia łączność pomiędzy grupami społecznymi,

rola negatywna: gdy tę łączność osłabia.

U w a g a. Jeden i ten sam wytwór może jednocześnie odgrywać rolę pozytywną dla jednych wytworów, zespołów, osobników, grup, i rolę negatywną dla innych. Ocena jego roli dla całej kultury wzgl. całego społeczeństwa może wówczas narażać duże trudności.

C. dla środowiska rasowego:

1. dla jednostek:

wpływ wytworu na ich zdrowie, rozwój i wydajność pracy i płodność:

rola pozytywna,

rola negatywna;

2. dla podłoża rasowego grup społecznych i całego społeczeństwa przez procesy selekcyjne, powodujące zmiany w składzie rasowym populacji:

D. dla środowiska geograficznego:

zmiany wywoływane w środowisku przez wytwór np. orograficzne przez tarasowanie zboczy górskich, hydrograficzne przez wycinanie lasów, florystyczne przez wprowadzanie nowych roślin uprawnych, faunistyczne przez wytępienia pewnych gatunków itp.

U w a g a. Mówiąc o roli wytworu trzeba mieć zawsze na uwadze i zakres oddziaływania wytworu, który mówi nam o współwystępowaniu wytworu z innymi wytworami, zespołami, osobnikami i grupami. W powiązaniu z powyższymi obiektami znajduje się też rozmieszczenie wytworu i jego modyfikacji w czasie i w przestrzeni.

6. Zmiany w samych wytworach:

a) geneza:

przyczyna

zamierzona: geneza celowa,

niezamierzona: geneza okazyjna,

przebieg:

kombinacja:

 wewnątrzkulturowa,
 międzykulturowa,

derywacja:

 wewnątrzkulturowa,
 międzykulturowa;

b) rozwój i upadek:

 struktury:

 rozwój: wzrastanie ilości składników, przystosowywa-
 nia się składników, indywidualizacja układu,

 upadek: wypadanie składników, rozluźnianie się
 układu;

 funkcji:

 rozwój: zwiększenie wydajności i celowości przez zja-
 wienie się funkcji dodatkowych;

 upadek: obniżenie znaczenia funkcji głównej, przesu-
 nięcie nacisku na dodatkowe;

 ideologii:

 rozwój: racjonalizacja ideologii i jej utrwalanie nau-
 czaniem,

 upadek: irracjonalizacja i indywidualizacja;

c) zanik jako wynik zmian w środowisku:

 pozorny (częściowy): przejście wytworu na derywaty,
 istotny.

7. Rozmieszczenie wytworu i jego modyfikacji:

w czasie i w przestrzeni jako wynik współdziałania:

 zmian w zależności wytworu od jego środowisk,

 zmian w roli wytworu dla jego środowisk i

 zmian w samym wytworze.

Przemieszczenia: kontaktowe i migracyjne;

Rozmieszczenie: ciągłe i nieciągłe (pozorne [derywaty] i isto-
tne).

I. B. Metody badania wytworów kulturowych

1. Uwagi wstępne:

Cel badania: ustalić i wyjaśnić całą statykę i dynamikę wytworu od jego genezy do ostatnich stadiów rozwoju.

Podstawa badania: to zwykle tylko ostatnie stadia rozwojowe, przy nieznajomości procesów, które do nich doprowadziły.

Dane bezpośrednie, na których opiera się badanie, stają się całkowicie zrozumiałe dopiero pod koniec badania, na tle całości rozwoju albo, mówiąc słowami Graebnera, interpretacja danych jest możliwa dopiero w ich kombinacji.

Dane pośrednie czerpać trzeba ze związków, zachodzących pomiędzy badanym wytworem a jego środowiskami i to zarówno z zależności wytworu od tych środowisk jak i z roli wytworu dla tych środowisk.

2. Gromadzenie i krytyka materiałów, dotyczących zarówno statyki jak i dynamiki wytworu (patrz Metody ustalania faktów etnologicznych).

3. Opracowanie materiałów:

a) charakterystyka cech i modyfikacyj wytworu (analiza typologiczna):

pod względem struktury,

pod względem funkcji,

pod względem ideologii;

b) analiza zależności wytworu od środowisk na podstawie występowania rozmaitych modyfikacji wytworu w odmiennych środowiskach (analiza uwarunkowania wytworu):

kulturowych - - ustalenie zespołu wytwarzającego,

społecznych — ustalenie grupy nosicieli,

rasowych — ustalenie nosicieli rasowych,

geograficznych — ustalenie zależności geograficznej;

c) analiza roli (wpływów) wytworu i jego modyfikacji dla środowiska:

kulturowego,
społecznego,
rasowego,
geograficznego;

d) analiza rozmieszczenia wytworu i jego modyfikacji w przestrzeni i w czasie na podstawie a) analizy typologicznej, b) analizy zależności, i c) analizy roli, jako droga do wyjaśnienia rozwoju (wzgl. upadku) wytworu, a więc ustalenie łańcucha rozwojowego modyfikacji.

Dotychczasowe badania etnologiczne operowały głównie analizą typologiczną, która nie jest wystarczająca i musi być uzupełniona równie jak ona ważnymi: analizą uwarunkowania wytworu i analizą roli wytworu.

e) wyjaśnienie genezy wytworu przez ustalenie warunków środowiskowych potrzebnych do zaistnienia najstarszego typu wytworu, pod względem środowiska

kulturowego,
społecznego,
rasowego,

sprawdzenie słuszności tego wyjaśnienia przez fakty i wnioski, dotyczące innych wytworów, związanych z hipotezytycznym środowiskiem pierwotnym badanego wytworu.

II. Zespoły kulturowe i metody ich badania

II. A. Zespoły kulturowe:

1. Definicja zespołu: zależności, występujące pomiędzy poszczególnymi wytworami kulturowymi, sprawiają, że

wytwory te nie mogą występować niezależnie jedno od drugich, ale przeciwnie występują zawsze w pewnych kompleksach czyli zespołach kulturowych. Im bogatsza kultura, tym więcej w niej zespołów kulturowych i tym bardziej skomplikowane te zespoły, jak to widać np. z porównania uprzemysłowionego folwarku z zagrodą kopianacką albo tej ostatniej z szalasem zbieracza.

2. Podział zespołów: dookoła każdego wytworu istnieją pewne zespoły innych wytworów, niezbędne bądź dla powstawania i wytwarzania tego wytworu, bądź dla współdziałania z tym wytworem bądź wreszcie dla jego uzasadniania i wartościowania. Stosownie do tego rozróżniam:

- a) zespoły wytwarzające: zespołem wytwarzającym dla jakiegoś wytworu nazywam ogół wytworów, niezbędnych do jego wytwarzania. Tak np. rozmaite narzędzia, rzemiosła i umiejętności tworzą zespół wytwarzający łódź. (S-struktura wytworu opiera się na S-strukturze innych tworów);
- b) zespoły współdziałające: zespołem współdziałającym dla jakiegoś wytworu nazywam ogół wytworów, których funkcje uzupełniają funkcję tego wytworu. Tak np. dla pióra zespół współdziałający stanowią: papier, atrament, kałamarz itd. (F-funkcja wytworu opiera się na F-funkcjach innych wytworów);
- c) zespoły podtrzymujące: zespołem podtrzymującym jakiś wytwór nazywam ogół wytworów, na których ideologiach opiera się ideologia tego wytworu. Tak np. ideologia świątyni opiera się na ideologiach: religijnych, artystycznych, społecznych i architektonicznych. (I-ideologia wytworu opiera się na I-ideologiach innych wytworów).

3. Cechy zespołów:

- a) każdy zespół posiada swą strukturę, funkcję i ideologię, a mianowicie:

strukturę zespołu stanowią wytwory weń wchodzące (tutaj można mówić o centrum i periferiach zespołu),

funkcją zespołu jest jego niezbędność dla czegoś, a więc bądź dla struktury, bądź dla funkcji, bądź dla ideologii jakiegoś innego wytworu (cel zespołu),

ideologię zespołu stanowi rozumienie jego celowości i wartości przez użytkowników tego wytworu (ocena zespołu);

- b) z powyższych trzech cech najprostsza jest i najłatwiejsza do poznania struktura, bo badanie jej ogranicza się do wyliczenia wytworów, wchodzących w skład badanego zespołu, a zmienność wytworu polega bądź na wypadaniu (tj. braku) pewnych wytworów, bądź na zastępowaniu jednych wytworów przez drugie. Ideologia zespołów nie wzbudzała dotąd większego zainteresowania badaczy, a to dlatego, że wśród szerokich mas brak jest przeważnie ideologii wyraźnej zespołów, którymi te masy się posługują i tylko wybitniejsze jednostki posiadają takie ideologie. — Inaczej rzecz się ma z funkcjami zespołów; one bowiem stanowią najbardziej wyróżniającą cechę każdego zespołu. Nic więc dziwnego, że łatwo mogła nastąpić przesada w przecenianiu funkcji zespołów, pociągająca za sobą niedocenywanie innych zagadnień etnologicznych, co widzimy właśnie u przedstawicieli funkcjonalizmu etnologicznego.

4. Zależność zespołów od środowisk i jej zmienność:

a) od środowiska kulturowego:

1. poszczególnych wytworów, wchodzących w skład zespołu,
2. innych zespołów kulturowych,
3. kultur, jako całości, własnej kultury, obcych kultur, przejmujących dany zespół;

- b) od środowiska społecznego:
 - 1. osobników
twórców i przetwórców (producentów),
nosicieli i użytkowników;
 - 2. grup
grupy nosicielki centrum danego zespołu,
innych grup nosiielek peryferyj zespołu;
 - 3. ludów
własnego ludu,
innych ludów, przejmujących badany zespół;
 - c) od środowiska rasowego; — 1) osobników, 2) grup,
3) ludów — patrz pod b);
 - d) od środowiska geograficznego:
miejsca powstania zespołu,
miejsca migracji zespołu;
5. Rola zespołów i jej zmiany w stosunku do:
- a) środowiska kulturowego:
 - 1. wytworów
wewnątrz danego zespołu,
poza zespołem;
 - 2. zespołów
sąsiednich (tj. takich, dla których elementy ze-
społu są centrami zespołowymi),
dalszych;
 - 3. kultur:
własnej,
obcych;
 - b) środowiska społecznego:
 - 1. osobników:
 - aktywnych:
 - twórców,
 - wytwórców;
 - pasywnych:
 - nosicieli,
 - użytkowników;

2. grup (według podziału grup — patrz 4. b), 2);
 3. ludów
 - własnego ludu, noszącego zespół,
 - obcych, przejmujących zespół;
 - c) środowiska rasowego: (według podziału I. A. 5. c) — przy poszczególnych wytworach);
 - d) środowiska geograficznego: (ib. d).
 6. Zmiany w samych zespołach:
 - a) geneza,
 - b) rozwój i upadek
 - c) zanik.
- } podobnie jak I. A. 6.
7. Rozmieszczenie zespołu i jego modyfikacyj w czasie i przestrzeni, jako wynik współdziałania potrójnego: (patrz I. A. 7.).

II. B. Metody badania zespołów kulturowych — (patrz I. B.).

III. Kultury i metody ich badania

U w a g a w y d a w c y. Tę część niestety Autor jedynie naszkicował; szerzej rozprawdzoną znajdujemy tylko kwestię zależności kultury od środowiska społecznego; rozwiązanie jej rzucił Autor w stadium tworzenia na różne urywki papieru; te ułamki jednak jego syntezy są bardzo wartościowe, omawiając zagadnienie w tej części najważniejsze; podajemy je bez własnej glossy.

III. A. Kultury.

1. Definicja kultury:

ogół zespołów kulturowych potrzebnych do samodzielnego życia większego zbiorowiska ludzkiego i przekazywanych w jego obrębie z pokolenia na pokolenie nazywam kulturą tego zbiorowiska.
2. Podział kultur:
 - kultury ludów,
 - kultury epok,

kultury obszarów:
 geograficznych,
 językowych,
 gospodarczych,
 wyznaniowych,
 politycznych itd.

3. Cechy kultury:

struktura — (analogicznie do struktury zespołu) stanowią ją zespoły kulturowe, obejmujące i odpowiadające różnym kategoriom potrzeb samodzielnego pewnego większego zbiorowiska ludzkiego;

funkcją kultury jest niezbędność jej wszystkich zespołów kulturowych dla zaspokojenia całokształtu potrzeb życia samodzielnego pewnego większego zbiorowiska ludzkiego;

ideologią kultury jest ocena danego ogółu zespołów kulturowych przez jej użytkowników (tu można mówić o pewnej predominancie w danej kulturze);

ideologia jednostki to te uzasadnienia i wartości, którymi się ona kieruje w swym postępowaniu. Oczywiście ta ideologia może się zmieniać z rozwojem jednostki od wypadku do wypadku;

ideologia grupy społecznej — to te uzasadnienia i wartości, jakimi się ona kieruje w swym postępowaniu, z tym, że poszczególni członkowie grupy rozmaicie ją mogą ujmować. Miarodajna ideologia jest przekazywana młodzieży, choć i tu może być różnica między oficjalną ideologią teoretyczną a praktyczną ideologią starszego pokolenia w grupie;

ideologia społeczeństwa (ludu, narodu, wzgl. jednostki terytorialnej), to te uzasadnienia i wartości, którymi się kieruje dane społeczeństwo.

4. Zależność kultury od środowisk i jej zmiany:

- a) od środowiska kulturowego tj. innych kultur;
- b) od środowiska społecznego:

1. osobników: Badanie osobników społecznych jest wzgl. winno być zupełnie analogiczne do badania wytworów kulturowych. Żeby ustalić typy i odmiany np. pługów jakiegoś terenu, trzeba zbadać szereg poszczególnych pługów na tym terenie. Podobnie trzeba poznać szereg poszczególnych osobników społecznych jakiegoś ludu, aby ustalić ich główne typy i odmiany. Klasyfikacja osobników społecznych nie może się opierać na ich cechach psychicznych, bo nie chodzi nam o typy charakterologiczne, ale musi się opierać wyłącznie na ich stronie społecznej, podobnie jak klasyfikacja wytworów kulturowych na ich stronie kulturowej. A ponieważ osobnik jest społecznym dzięki posiadaniu kultury, więc każdemu osobnemu wytworowi kulturowemu odpowiadają równoległe typy jednostek społecznych. A więc np. różnym typom kos odpowiadać będą różne typy kosiarzy, różnym typom rodzin — różne typy ojców, matek i dzieci itd. Mylnym jest szukać typu osobnika odpowiadającego zespołowi kulturowemu lub kulturze, bo typowi zespołów kulturowych odpowiadają typy grup społecznych, a typowi kultur odpowiadają typy społeczeństw. Osobnik może być połączeniem kilku typów społecznych i jeżeli jeden dominuje, to w rezultacie typ ten podporządkowuje sobie inne. A więc typy: wyrażne, z predominacją jednego:

- a) działacze, kierownicy — wyrażne charakterystyki (np. typ agitatora, uczonego, utracjusza, włóczęgi, złodzieja);

b) bierni receptorzy, naśladowcy — masa. Jednostki społeczne są wytwórcami, nosicielami i spożywcami wszelkich wytworów kulturowych, a więc całej kultury.

2. Grupy społeczne są organizacjami jednostek, (zapewniającymi) umożliwiającymi bądź swym członkom, bądź nieczłonkom, wytwarzanie, podtrzymywanie i spożywanie wytworów.

Przykład grupy wytwarzającej: rodzina, szkoła (klub) itp. bierze się najważniejsze składniki.

Przykład grupy współdziałającej: rodzina, organizacja zawodowa.

Przykład grupy podtrzymującej: kierunek naukowy, literacki, moda.

3. Społeczeństwa są organizacjami grup społecznych, umożliwiającymi pracę tych grup.

Stąd wynika, że należy:

jednostki badać i klasyfikować ze stanowiska ich celu tj. ich przydatności jako wytwórców, nosicieli i spożywców kultury;

grupy badać i klasyfikować ze stanowiska ich celu tj. przydatności ich organizacji jednostek społecznych, w jakim stopniu umożliwiają jednostkom wszystkim (swoim, nieswoim) spełnianie ich zadań;

społeczeństwa badać i klasyfikować ze stanowiska ich celu, tj. przydatności ich jako organizacji grup społecznych, w jakim stopniu grupom umożliwiają spełnianie ich zadań.

A więc nonsensem jest nazywać grupę społeczną lub społeczeństwo twórcą względnie spożywcą kultury! Błąd totalizmu. Tworzą i spożywają tylko jednostki.

Jednostki operują całą kulturą; każda osobno pewnym zespołem wytworów kulturowych; im ten zespół większy, tym wszechstronniejszy typ jednostki.

Grupa operuje jednostkami.

Społeczeństwa operują grupami.

A więc im lepsza organizacja jednostek w grupie, tym sprawniej ona działa; im lepsza organizacja grup, tym sprawniej działa społeczeństwo.

c) od środowiska rasowego;

b) od środowiska geograficznego.

III. B. Metoda badania kultur.

U w a g a w y d a w c y. Odnosnie do tej części pozostawił Autor tylko trzy uwagi. Postępując według schematu, jaki nakreślił dla badania wytworów i zespołów, uwagi te dotyczyłyby charakterystyki cech jednostki społecznej pod względem struktury, funkcji i ideologii.

Zaczyna od funkcji i powiada:

«Funkcja wolna, bo kierowana u c z u c i e m

co do celowości — zmienna

co do wydajności — zależna od pocucia o b o -
w i ą z k u.

Ideologia — zmienna, zależna od r o z u m u,

moralne lub niemoralne, p r a w o zachowane lub
niezachowane.

Struktura — zmienna, zależnie od w o l i, kierującej
jednostką według «s u m i e n i a».

W y t w o r u z a ś: struktura jest stała, zmienia się
przez zużycie,

funkcja zmienna przez zużycie i sposób stosowa-
nia przez człowieka,

ideologia zmienna przez zużycie, sposób stosowa-
wania i zależnie od zmiany ideologii czło-
wieka.

PRZYPISY

1. Tylor «On a Method of Investigating the Development of Institutions: applied to Laws of Marriage». Journ. Anthropol. Inst. XVIII, 1889.
2. Graebner Fr. «Methode der Ethnologie», Heidelberg 1911.
3. Van Bulck G. S. J. «Beiträge zur Methodik der Völkerkunde», Wien 1931.
1. Schmidt W. SVD. «Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie», Münster 1937.
5. Mühlmann W. «Methodik der Völkerkunde», Stuttgart 1938.
6. Pinard de la Boullaye H., S. J. «L'étude comparée des religions», Paris 1921.
7. Radin «The Method and Theory of Ethnology», N. York and London 1933.
8. Lowie R. H. «The History of Ethnological Theory», London 1937.
9. Bornemann F., SVD. «Die Urkultur in der kulturhistorischen Ethnologie», Mödling bei Wien 1938.
10. Poniatowski St. «Zadanie i przedmiot etnologii», Warszawa—Lwów 1922 (Archiwum Nauk Antrop. II. 2).